

ДИЗАЙН, ДИЗАЙН-ОСВІТА

Волянчук Н. М.

аспірант,
Львівська національна академія мистецтв

ХУДОЖНЬО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИШИВКИ ОДЯГОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ПІВНІЧНОЇ ЧАСТИНИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ХХ СТ.

***Анотація.** У статті проведено аналіз художньо-стилістичних особливостей народної вишивки одягового призначення північних районів області. З'ясовано характер орнаментальних мотивів та композиційних схем, окреслено особливості колориту.*

***Ключові слова:** одяг, вишивка, орнамент, композиція, мотив.*

***Аннотація.** Волянчук Н.М. Художественно-стилистические особенности вышивки на одежде северных районов Тернопольской области XX века. В статье проведен анализ художественно-стилистических особенностей народной вышивки на одежде северных районов области. Выяснено характер орнаментальных мотивов и композиционных схем, определены особенности колорита.*

***Ключевые слова:** одежда, вышивка, орнамент, композиция, мотив.*

***Summary.** Volyanyuk N.M. Artistic and stylistic features of the embroidery on the clothes of the northern districts of the Ternopil region of the twentieth century. The article analyzes the artistic and stylistic features of folk embroidery on the clothes of the northern districts. The character of the ornamental motifs and compositional schemes defined features color.*

***Keywords:** clothing, embroidery, decoration, composition, motive.*

Надійшла до редакції 29.12.2012

© Волянчук Н. М., 2012

Постановка проблеми. На сучасному етапі наукових досліджень актуальною постає потреба вивчення та узагальнення художньо-стилістичних особливостей народної вишивки Тернопільської області, які різняться згідно етнографічних територій. Північна частина області (Кременецький, Шумський, Збарзький р-н) належить до Волинського етнографічного регіону і являється багатим полем для дослідження насамперед тому, що в оздобленні вбрання простежуються як місцеві традиції так і впливи народного мистецтва Волині. Оздоблення одягу відбувалося з певною метою (практично-конструктивною, обереговою, естетичною, етнографічно та статеві-віковорозпізнавальною та ін.) згідно якої виконували той чи інший узор. Так, уже на початку ХХ ст. більшість типів народного вбрання вийшли з побуту населення, але до середини ХХ ст. все ще утрималась традиція оздоблення чоловічих та жіночих сорочок, камізельок, фартухів, що стали предметом нашого дослідження. Період ХХ ст. є цікавим насамперед тому, що в цей час починають нівелюватися характерні особливості вишивок різних регіонів Тернопільської області, в тому числі і північної її частини. Тому, на сьогодні важливо виявити і проаналізувати найтипівіші варіанти орнаменту, композиційних схем та колориту які побутували протягом окресленого періоду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До теми дослідження народної вишивки зверталась низка вітчизняних науковців. Дотичними до нашої проблеми є праці Р. Захарчук-Чугай [7], Т. Кари-Васильєвої [9], [10], Г. Стельмашук [12], Т. Ніколаєвої [11], І. Гургула [4], Л.Булгакової-Ситник [2], О.Косміної [8], Л.Артюха [1], А. Гриба [5], І.Добрянської [6], М. Селівачова [13], та ін. Але в ході аналізу літературних джерел було встановлено, що окреслена тема не була предметом спеціального дослідження, тому досі залишається низка нез'ясованих питань, таких як для прикладу поширення орнаментальних мотивів, характер композиційних схем, колорит та техніки вишивки окреслених районів та області в цілому.

Мета роботи. Проаналізувати художньо-стилістичні особливості вишивки одягового призначення північних районів Тернопільської області ХХ століття.

Основна частина. З посеред усіх різновидів народного вбрання протягом ХХ ст. найбагатше оздоблювали чоловічі та жіночі сорочки, менше плечовий (верхній, безрукавний) одяг. Серед типів верхньої носі були поширеними, сердаки з цупкого сукна, кишені, комір, пазуху, манжети яких в різних селах оздоблювали декоративними шнурами (коричневого, синього, вишневого) кольору. Порівняно довше в побуті селян затримались жіночі безрукавки, які входили до буденного та святкового комплексу вбрання. На відмінну від придністровських та західно-подільських безрукавок, для волинського типу безрукавного одягу типовим є нескладне декоративне навантаження, мінімальне використання бісеру, леліток, вишивки. Загалом, вишитий узор служив прикрасою та був покликаний підкреслювати конструктивну форму виробу. З цією метою смужку вишитого орнаменту з геометризованих форм наносили на краї виробу. Для волинських

безрукавок типовим є темний колорит основи виробу та лаконічний декор [14].

Оригінальність святкових фартухів виявляється як в матеріалах так і в техніці виконання (хрестик, хужджня гладь) [22], [21]. Такі фартухи виготовляли з тонкого білого напівпрозорого перкалю, або лляного полотна обов'язково білого кольору, вишитий орнамент наносили на нижню частину виробу [15], [16]. Характерними особливостями вишивки фартухів є рослинний геометризований орнамент, поліхромність колориту, застосування різних композиційних прийомів. В оздобленні фартухів переважають ритмічні стрічкові композиції, які можуть бути одно-, дво- або три ярусні. Співвідношення елементів орнаменту формується за принципом метричних та пластичних контрастів. Загалом, спокійний ритм композицій може бути скерований в один бік [15], [16], або сходиться до композиційного центру [17], котрому підпорядковані всі інші елементи композиції. Композиційний центр народні майстрині в свою чергу, виділяють за допомогою співвідношення розмірів, кольорових тонів (плям) та відстані між елементами композиції. Для усіх вишитих фартухів характерним є незамкнений стрічковий орнамент, який несе в собі ритмічне повторення мотивів. Такий орнамент розміщують у смугі з вертикальними або горизонтальними членуваннями мотивів (бордюри, облямівки, меандри). У вишитих фартухах з с. Бриків [15] та с. Сураж [19], поперечні площини симетрії поєднуються із плаваючим відображенням і осьовою симетрією, на іншому виробі [16], спостерігаємо лише плаваючі відображення. Прикладом утворення композиції орнаменту від композиційного центру є виробу [18], [17], в яких у першому випадку композиційним центром виступає три квітки, центральна світло рожевого, бічні темно-синього, в оточенні дрібних (доповнюючих) квіточок, пагонів та листочків, до яких з двох боків направлені промені менш виразних букетів, які підпорядковані композиційному центру за допомогою тонових нюансів кольору, утворюючи таким чином гірлянду квіткового орнаменту. Другим прикладом може служити вишитий фартух з с. Андрушівка в якому центром композиції виступає також квітка до якої з обох боків скеровані інші рослини. В обох виробках ритм композиції досягнуто чергуванням розміру, кольору та відстані між домінуючими мотивами. За допомогою техніки художньої гладі орнаменти сприймаються площинно. Поєднання різного ступеня насиченості кольорів, підкреслює рух та ритм композиції до визначеного центру.

Складними композиційними прийомами відрізняються вишиті фартухи з с. Катеринівка [20] та м. Кременця [23]. Так, у виробках декор утворено з двоярусної та трьохярусної композиції стрічкового та сітчастого геометричного орнаменту, з повздовжньою і багато поперечною віссю симетрії. Такі орнаменти ґрунтуються на квадратній, трикутній, ромбовидній та прямокутній формі, яка виступає полем для чергування групи геометричних мотивів. Енергію та урочистість досягнуто за допомогою ритмічного повторення різної насиченості кольорових тонів. Колорит вишивки фартуха з с. Катеринівка утворено сукупністю різних

колірних комбінацій та їх контрастного поєднання. Домінують темні насичені барви (синій, фіолетовий, зелений, вишневий) до яких у меншій кількості введено яскраві, світлі відтінки. Чергування в одному елементі декількох кольорових тонів та різна ступінь їх насиченості підкреслює і виражає загальний ритм композиції.

На формування художньо-стилістичних особливостей вишивки сорочок вплинули традиції Волині та Полісся. Це обумовлюється колоритом вишивок та технікою їх виконання. Оригінальним зразком місцевих традицій є вишиті на домотканому конопляному полотні сорочки Шумського району кінця ХІХ ст. [24],[25]. Їх своєрідність полягає у мінімальному нанесенні декору на горловину, яка могла мати овальний або квадратний виріз та закінчення рукавів (рукави шили без манжети короткої, або до ліктя). В оздобленні домінує теплий поліхромний колорит, вузький стрічковий орнамент утворено за допомогою рослинних геометризованих форм, або простих геометричних фігур. Такі сорочки шили без манишки, під вирізом горловини горизонтальною смугою розміщували мережаний узор, який розвінчував підкреслену скромність декоративного оздоблення.

На початку ХХ ст. в оздобленні жіночих сорочок використовували як геометричний [26], [27], так і рослинний орнамент [28], [29], останній до середини ХХ ст. став домінуючим. Геометричний орнамент, утворювали із простих прямих, скісних, ламаних і зубчастих ліній. Їх пересічення, комбіноване розміщення створювало як прості, так і складні геометричні форми. Типовим для вишивки є використання прямих або скісних стібків для утворення прямолінійних суцільних стрічок, рядів з рисочок та зубців якими декорували виробу по швах, що вважається давньою слов'янською традицією. Серед усіх елементів сорочки найпишніше оздоблювали рукави (полики) дівчачих або сценічних виробів в яких використовувався принцип композиції вишивки в один, два або три яруси. Такі варіанти розміщення вишивки простежуємо в фондах Кременецького та Шумського краєзнавчого музеїв. До одноярусної композиції відносимо вишивку лише уставки [30], до двоярусної уставку та полик рукава [31]. В сорочках з одноярусною композицією під з'єднанням уставки і рукава розміщували вузьку стрічку орнаменту з рослинних або геометричних форм. В двоярусних композиціях оздоблення полику може мати декілька варіантів: вертикально-площинне заповнення рукава узором від манжета до уставки [26], [27] полик заповнено діагональними смугами орнаменту [32] або ж горизонтальними у два ряди [33].

Домінуючими мотивами геометричного орнаменту виступають квадрат, ромб, хрести, «восьмипельсткові» зірки. З усіх геометричних форм найширше застосування зазнав ромб. Творча фантазія вишивальниць наділила його особливою силою художньої виразності. Ромб трактується по різному як самостійний мотив і як поле для розміщення інших елементів орнаменту. Домінуючими вважаються ромби з прямими, виступаючими на зовні сторонами, загнутими під прямим кутом; ромби з виступаючи-

ми сторонами, спрямованими до їх центру; ромби з усіченими сторонами. Поширеними були ромби з квадратиком в середині, ромби розетки, ромби в середині з хрестиком, с. Вілія, ромби розділені на дрібні квадрати с. Рудка, поширений мотив ромб був також в с. Рудка та Кунинець де їх часто поєднували з рослинними стилізованими елементами. Таке різноманітне застосування в орнаменті вишивки ромбових елементів в більшості випадків має симетричний характер, ритмічну та логічну послідовність.

Сорочки переважно безуставкового типу оздоблювали рослинно-геометризованим орнаментом в якому пануючими мотивами були стилізовані форми троянди, винограду, калини, «дерева життя». Для таких сорочок характерною є двоярусна композиція розміщення узору. В одній із сорочок [33] полик (поле рукава) вишитий горизонтальним стрічковим орнаментом в якому ритмічно чергуються мотиви троянди, листочків, бутонів утворюючи вигином стебла рухливу композицію. Під поликом ближче до манжета вишиті букети квітів з однаковими проміжками між ними. Окрім цього, оригінальною є вишита сорочка з фондів Кременецького краєзнавчого музею [34]. В якій основне декоративне навантаження зосереджено у плечовій частині. Горизонтальна стрічка орнаменту розміщена на місці уставки і сформована з ритмічного чергування великих та малих «восьмипелюсткових» зірок, які хвилястою ламаною лінією розділені на два ряди. Під цим стрічковим орнаментом у вертикальному положенні розміщено сильно стилізований мотив дерева життя, де між головними елементами вертикально один над одним чергуються другорядні менший по розмірах мотив «дерева життя». За рахунок техніки косої гладі та червоно-чорного колориту вишивка виглядає рельєфно. Така рельєфність обумовлена тим, що основні мотиви вишиті чорним кольором, а обведені червоним, другорядні, доповнюючі елементи виконанні червоними барвами, і обшиті по контуру чорним. Таке поєднання кольорів утворює ритмічно узгоджену композицію. Загалом для вишитих сорочок північних районів області характерною є двоярусна композиція оздоблення, червоно-чорний колорит, техніка хрестика та косої гладі.

Висновки. Отож, підбиваючи підсумки зазначимо, що в північних районах Тернопільської області протягом ХХ ст. вишивка на одязі була поширеним видом народного мистецтва. Характерною особливістю вишивки одягового призначення є незначне декоративне навантаження, домінування двоярусної композиції. Якщо для вишивки фартухів типовим є теплий поліхромний колорит, а основними мотивами орнаменту виступають рослини місцевого походження, злакові культури, то у вишивці сорочок переважає червоно-чорна кольорова гама, різні модифікації мотиву троянди. Такі особливості вирізняють вишивку одягового призначення північної частини з поміж інших районів області. Незважаючи на те, що відбувався сильний вплив народного мистецтва Волині та Полісся в окремих селах простежуються місцеві художньо-стилістичні особливості народної вишивки.

Література:

1. Артюх Л.Ф., Балушок В.Г., Болтарович З.Є. Поділля / Артюх Л.Ф., Балушок В.Г., Болтарович З.Є. та ін. в-во НІЦК «Доля» 1994 с.
2. Булгакова-Ситник Л. П. Подільська народна вишивка. (етнологічний аспект) /Булгакова-Ситник Л. – Львів: Ін. – народознавства НАН України, 2005. – 338с.
4. Гургула І. Народне мистецтво західних областей України / Ірина Гургула. – К.: Мистецтво, 1966, 74с.: іл.
5. Гриб А.Є. Барвисті джерела / Гриб А.Є. – Тернопіль. – Амбер, 1998 -150с.
6. Добрянська І.О. Типи та колорит західноукраїнської народної вишивки / І.О.Добрянська, І.Ф.Симоненко. – К.: Народна творчість та етнографія, 1983, №4 с. 75 – 83.
7. Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка Західних областей УРСР / Р.В. Захарчук-Чугай. – К.: Наукова думка, 1988, 184с.
8. Косміна О.Ю. Традиційне вбрання українців / Косміна О.Ю. – К.: Балтія-Друк, 2008.- Т.1: Лісостеп. Степ. – 160с.:іл.
9. Кара-Васильєва Т.В. Українська вишивка / Кара-Васильєва Т.В., Чорноморець А. -К.: Либідь, 2002. – 160 с.; іл.
10. Кара-Васильєва Т.В. Народна вишивка / Кара-Васильєва Т.В. – К.: Либідь, 1996. – 99с.
11. Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма. / Ніколаєва Т.О. [іл. З Васіної, Я. Міненко, Т.Ніколаєвої, О. Слінчак, М.Старовойт] – К.:Либідь, 1996. – 176с.
12. Стельмашук Г.Г. Давнє вбрання на Волині / Стельмашук Г. – Львів: Волинська обласна друкарня, 2003. – 276 с.
13. Селівачов М.Р. Декоративно прикладне мистецтво України в радянському мистецтвознавстві / М.Р.Селівачов. – Київ: Наукова думка, 1981. – 97с.
14. Фонди Шумського краєзнавчого музею. КН – 1409. ІТ.- 70.
15. Фонди Тернопільського краєзнавчого музею КН.- 535227. Т – 6517.
16. Фонди Тернопільського краєзнавчого музею КН. – 54270. т – 6773.
18. Фонди Тернопільського краєзнавчого музею КН. – 46612. Т. – 2952.
19. Фонди Тернопільського краєзнавчого музею КН.- 37993. Т. – 1492.
20. Фонди Тернопільського краєзнавчого музею КН.- 48499. Т. – 3096.
21. Фонди Тернопільського краєзнавчого музею КН. – 46613. Т.-2953.
22. Фонди Тернопільського краєзнавчого музею КН. – 54275. Т. – 6771.
23. Фонди Тернопільського краєзнавчого музею КН. – 27804. Т. – 1065
24. Фонди Шумського Краєзнавчого музею КН. – 1411. № 72.
25. Фонди Шумського Краєзнавчого музею КН. – 626. № 41.
26. Фонди Кременецького Краєзнавчого музею. № 54.
27. Фонди Кременецького Краєзнавчого музею. № 58.
28. Фонди Кременецького Краєзнавчого музею. ККМ. – 2193. Т. – 57 (2).
29. Фонди Шумського Краєзнавчого музею КН. – 922. Іт.- 51.
30. Фонди Кременецького Краєзнавчого музею. ККМ.- 14951. Тк.-416.
31. Фонди Кременецького Краєзнавчого музею. ККМ.- 75101. Тк. – 643.
32. Фонди Кременецького Краєзнавчого музею. ККМ. – 19159. Тк. – 505
33. Фонди Кременецького Краєзнавчого музею. №876.
34. Фонди Кременецького Краєзнавчого музею. № 357.